

Є. В. Петров,
доктор юридичних наук, професор
Ю. М. Белуга,
старший викладач

РОЗРАХУНКИ З КРЕДИТОРАМИ У РАЗІ ПРИПИНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ, НА ПРИКЛАДІ РЕОРГАНІЗАЦІЇ

Статтю присвячено захисту прав і забезпечення задоволення вимог кредиторів господарського товариства, що реорганізується. На підставі проведеного дослідження зарубіжного досвіду було запропоновано шляхи вдосконалення процедури задоволення вимог кредиторів.

Ключові слова: припинення господарських товариств, вимоги кредиторів, ліквідація, реорганізація, задоволення вимог кредиторів.

Е. В. Петров, Ю. Н. Белуга

Расчеты с кредиторами в случае прекращения хозяйственных обществ, на примере реорганизации

Статья посвящена защите прав и обеспечению удовлетворения требований кредиторов хозяйственного общества, которое реорганизуется. На основании исследования зарубежного опыта предложены направления совершенствования процедуры удовлетворения требований кредиторов.

Ключевые слова: прекращение хозяйственных обществ, требования кредиторов, ликвидация, реорганизация, удовлетворение требований кредиторов.

E. Petrov, Y. Beluga

Calculations with the creditors in the event of termination of business entities by the example of the reorganization

The article deals with the grounds for termination of business entities under the applicable law and jurisprudence of its application. Based on the research foreign experience is proposed for improving the order of the reorganization of the specified base.

Key words: grounds for termination of business entities, reorganization, liquidation, satisfaction of creditors' claims.

Постановка проблеми та її актуальність. Захист прав і забезпечення задоволення вимог кредиторів господарського товариства, що реорганізується, є однією з найважливіших задач правового регулювання та гарантією стабільності публічного господарського порядку. Мета законодавчої регламентації даних відносин полягає у недопущенні обмеження прав контрагентів, оскільки на практиці нерідкі ситуації, коли господарське товариство припиняється для того, щоб уникнути повного задоволення вимог контрагентів. Нормативне закріплення порядку розрахунків з кредиторами господарського товари-

ства, що реорганізується, покликано запобігти виникненню вказаних негативних явищ.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливостям припинення суб'єктів господарювання і, зокрема, захисту прав кредиторів приділяли увагу такі вчені як Р. Г. Афанасьєв, О. М. Вінник, В. В. Джуль, Л. М. Дорошенко, А. М. Захарченко, О. Р. Зельдіна, Г. Л. Знаменський, Н. С. Кузнецов, О. В. Кузнецов, В. К. Мамутов, В. І. Марков, Б. М. Поляков, Н. О. Саниахметова, І. В. Спасибо-Фатєєва, С. Теньков, Р. Б. Шишка, Я. М. Шевченко, В. С. Щербина, О. С. Янкова та інші.

Проте, останнім часом окремі положення законодавства про припинення юридичних осіб і, зокрема, суб'єктів господарювання, зазнали іс-

тотних змін, однак, деякі проблеми залишаються невирішеними. Особливо це стосується прав кредиторів господарського товариства. Наведене обумовлює потребу в розробці пропозицій щодо конкретизації підстав та вдосконалення порядку припинення господарських товариств взагалі, та розрахунків з кредиторами зокрема. Отже, дослідження порушеного питання є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Метою статті є конкретизація розрахунків з кредиторами господарських товариства та розробка пропозицій щодо удосконалення цієї процедури. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: проаналізувати законодавчо закріплені підстави для припинення господарських товариств; систематизувати порядок розрахунків з кредиторами; запропонувати шляхи вдосконалення процедури розрахунків.

Виклад основного матеріалу. Важливою гарантією додержання прав кредиторів господарських товариств є обов'язок оприлюднення інформації про припинення такої юридичної особи. Так, ч. 1 ст. 105 ЦК визначає, що учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію [1]. Частина 8 ст. 59 ГК передбачає, що оголошення про реорганізацію чи ліквідацію господарської організації протягом десяти робочих днів з дня внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру підлягає опублікуванню у виданні спеціально уповноваженого органу з питань державної реєстрації, в якому зазначаються відомості з єдиного державного реєстру [2].

Що стосується такої форми припинення товариства як ліквідація, то згідно з ч. 3 ст. 91 ГК, ліквідаційна комісія у триденний строк з моменту її утворення публікує інформацію про ліквідацію господарського товариства і здійснює інші дії відповідно до вимог статей 58-61 цього Кодексу та інших законів [2]. До таких інших дій слід віднести, зокрема, обов'язок персонального повідомлення про ліквідацію явних (відомих) кредиторів у письмовій формі (ч. 3 ст. 60 ГК). Слід звернути увагу на те, що аналогічного обов'язку

в процесі проведення реорганізації чинне законодавство не встановлює. При цьому, день опублікування повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи має важливе практичне значення, оскільки саме з цього моменту починає спливати термін для заявлення вимог кредиторами, який не може становити менше двох і більше шести місяців (ч. 5 ст. 105 ЦК). Наслідки пропущення кредиторами встановленого строку для заявлення вимог встановлені лише для процедури ліквідації, так, вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна юридичної особи, яку ліквідовують, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно (ч. 4 ст. 112 ЦК) [1].

Чинне законодавство також обмежує строком тривалість розгляду вимог кредиторів. Кожна окрема вимога кредитора, зокрема щодо сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, розглядається, після чого приймається відповідне рішення, яке надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора (ч. 6 ст. 105 ЦК). При цьому, вимоги кредиторів, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор у місячний строк після одержання повідомлення про повну або часткову відмову у визнанні його вимог не звертався до суду з позовом, вважаються погашеними (ч. 5 ст. 112 ЦК) [1].

Аналізуючи порядок розрахунків з кредиторами у разі припинення господарських товариств, слід зауважити, що він безпосередньо пов'язаний з формою такого припинення. Так, ст. ст. 61 ГК та 112 ЦК регламентують задоволення вимог кредиторів в процесі ліквідації суб'єкта господарювання. При визначенні порядку розрахунків з кредиторами при реорганізації господарського товариства слід керуватись положеннями ст. ст. 59 ГК, 107 ЦК, які, однак, не встановлюють черговості задоволення вимог контрагентів. Отже, доцільним видається про-

аналізувати порядок проведення розрахунків при реорганізації.

Реорганізація господарського товариства передбачає як припинення вже існуючих юридичних осіб, так і створення нових, які виступають у якості правонаступників товариств, що припинились. Наведене і обумовлює наявність особливостей у правовому регулюванні порядку розрахунків з кредиторами в процесі реорганізації. Так, згідно з положеннями ст. 107 ЦК, кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом. Слід зауважити, що така вимога може бути заявлена в межах строку, встановленого комісією з реорганізації, що не може становити менше двох і більше шести місяців (ч. 5 ст. 105 ЦК). Таким чином, при реорганізації товариств кредитори можуть пред'явити свої вимоги протягом чітко визначених термінів. Наведене положення видається виправданим, оскільки дозволяє забезпечити баланс інтересів як кредиторів, так і самого товариства, що реорганізується. З одного боку, встановлення цих часових меж дає кредиторам додаткові гарантії, тобто захищає їх інтереси, а також деяким чином стабілізує стан боржника, у якого з'являються гарантії того, що за день до закінчення реорганізації вимоги пред'явлені не будуть. З іншого – закінчення даних термінів, вважаємо, не повинно позбавляти контрагентів права пред'явити свої вимоги. Так, порушення строків заявлення вимог кредиторів в процесі ліквідації має наслідком лише те, що вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна юридичної особи, яку ліквідовують, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно (ч. 6 ст. 112 ЦК) [1].

Отже, порушення строків не призводить до того, що несвоечасно заявлені вимоги вважаються погашеними, а лише змінює черговість їх задоволення на користь більш вправних кредиторів. Оскільки ані ЦК, ані ГК не передбачають подібної норми для регулювання відносин, які

виникають в процесі реорганізації господарських товариств, видається доцільним або застосування положень ч. 6 ст. 112 ЦК в порядку аналогії закону, що досить рідко використовується у судовій практиці, або внесення змін до ГК. Так, доцільним є доповнення ст. 91 ГК частиною 6 наступного змісту: «б. Вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого комісією з реорганізації для їх пред'явлення, задовольняються з майна юридичної особи, яку реорганізують, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно» [2]. Наведене дозволить захистити інтереси кредиторів та господарського товариства, яке знаходиться в процесі реорганізації.

Як було вказано вище, кредитору надається право припинити цивільно-правові відносини з товариством, яке реорганізується. У зв'язку з цим постають важливі питання: протягом якого часу товариство має задовольнити вказані вимоги та чи можливі, і якщо так, то на яких умовах, домовленості товариства з контрагентами про непред'явлення вимог щодо дострокового виконання зобов'язань. Що стосується першого питання, то чинним законодавством України строк для задоволення вимог кредиторів господарського товариства, що реорганізується, не врегульовано. Вбачається, що такі вимоги можуть бути задоволені протягом усього періоду проведення реорганізації, і навіть після припинення господарського товариства, його правонаступниками. Однак, стягнення заборгованості з новостворених юридичних осіб може викликати труднощі на практиці через недоліки розподільчого балансу чи передавального акту. З метою запобігання порушенню інтересів кредиторів в процесі реорганізації Законом України від 21.04.2011 р. були внесені доповнення до ст. 107 ЦК, згідно з якими, якщо правонаступниками юридичної особи є декілька юридичних осіб і точно визначити правонаступника щодо конкретних обов'язків юридичної особи, що припинилася, неможливо, юридичні особи - правонаступники несуть солідарну відповідальність перед кредиторами юридичної особи, що припинилася. Учасники (засновники) припиненої юридичної особи, які відповідно до закону або установчих документів

відповідали за її зобов'язаннями, відповідають за зобов'язаннями правонаступників, що виникли до моменту припинення юридичної особи, у такому самому обсязі, якщо більший обсяг відповідальності учасників (засновників) за зобов'язаннями правонаступників не встановлено законом або їх установчими документами [1].

Погоджуючись з необхідністю подібного гарантування прав кредиторів, слід зауважити на доцільності законодавчого закріплення обов'язку юридичної особи задовольнити законні вимоги кредитора до моменту припинення господарського товариства, якщо інше не передбачено домовленістю між товариством та кредитором. Наведене обумовлене тим, що на практиці нерідкі ситуації, коли господарське товариство проводить реорганізацію для того, щоб одному з новостворених суб'єктів господарювання передати більшість зобов'язань, а іншому – основну частину майна. Крім того, в результаті реорганізації може відбутися виключення або зменшення відповідальності певних осіб (наприклад, при перетворенні товариства з додатковою відповідальністю у виробничий кооператив) [6]. Отже, запропонований підхід дозволить уникнути порушення прав кредиторів господарських товариств, які знаходяться в процесі реорганізації.

З огляду на викладене постає питання про правову природу домовленості товариства з контрагентами щодо непред'явлення вимог з дострокового виконання зобов'язань. Труднощі з'являються тому, що ЦК України, маючи на меті захистити інтереси кредиторів, залишив відкритим питання про захист товариства від несумлінних дій контрагентів. В даний час забезпечення інтересів сторін навряд чи можна визнати збалансованими: кредиторам надається право вимагати припинення або дострокового виконання всіх зобов'язань боржника з відшкодуванням всіх збитків. Видається, що жодна навіть благополучна і платоспроможна юридична особа не в змозі відразу виконати пред'явлені одночасно вимоги за зобов'язаннями, строк виконання яких не настав.

Думається, що одночасне пред'явлення всіх або кількох значних вимог у більшості випадків

може призводити до банкрутства юридичної особи. Тому у якості певної правової гарантії інтересів реорганізованого товариства деякі дослідники пропонують укладати угоди, за якими кредитор зобов'язується не висувати до товариства вимог про дострокове виконання ним своїх зобов'язань. Розуміючи перевагу законодавчих імперативних положень над нормами такої угоди, такі дослідники пропонують забезпечувати її виконання штрафними санкціями у розмірі зобов'язання перед товариством [8, с. 97]. Вважаємо, що така позиція має право на існування, оскільки не суперечить положенням ЦК та ГК України. В той же час, слід зауважити на доцільності доповнення чинного законодавства положеннями, якими слід закріпити: а) обов'язок господарського товариства, що реорганізується, після затвердження розподільчого балансу (передавального акта) повідомляти всім контрагентам відомості про правонаступника по кожному зобов'язанню, а також про майно, що передається кожному новому суб'єкту господарювання; б) обов'язок товариства не вносити зміни в розподільчий баланс без повідомлення про це кредиторів; в) заборона кредиторам пред'являти вимоги до реорганізованого боржника про дострокове виконання зобов'язань, якщо останній надав забезпечення виконання вимоги в строк. Думається, що з метою реалізації запропонованого слід внести відповідні зміни до ст. 91 ЦК, доповнивши її ч.ч. 6-9 наведеного вище змісту. Внесення до законодавства таких змін дозволить збалансувати інтереси сторін у процесі реорганізації та запобігти «штучному» банкрутству господарських товариств.

Важливою гарантією додержання інтересів кредиторів товариства, що реорганізується, є також положення ч. 2 статті 107 ЦК України, згідно з якою після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), які мають містити положення про правонаступництво щодо всіх зобов'язань юридичної особи, що припиняється, стосовно всіх її кредиторів та боржни-

ків, включаючи зобов'язання, які оскаржуються сторонами. Аналіз судової практики дозволив дійти висновку про значну кількість судових справ, предметом позову в яких виступає вимога про зобов'язання господарських товариств включити до передавального акту положення про правонаступництво у разі, якщо такі вимоги не визнані юридичною особою. Прикладом є справа № 64/11 за позовом Державного підприємства «Центральна учбово-тренувальна база по ковзанярському спорту «Льодовий стадіон» до Товариства з обмеженою відповідальністю «УКРСОЦБУДІНВЕСТ» про зобов'язання включити до передавального акту положення про правонаступництво по зобов'язаннях за інвестиційним договором. Постановою Київського апеляційного господарського суду від 19.03.2012 р. позовну заяву було задоволено. Суд на обґрунтування власної позиції вказав, що законодавством не визначено умов, за яких обмежуються чи ставляться в залежність від будь-яких обставин, встановлені статтею 107 ЦК зобов'язання юридичної особи, що припиняється, щодо включення положення про правонаступництво стосовно всіх своїх зобов'язань щодо всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами [9]. Думається, що позиція суду є обґрунтованою та законною.

Слід зауважити, що відповідно до ч. 3 ст. 107 ЦК, передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, крім випадків, встановлених законом. Підписані головою і членами комісії з припинення юридичної особи та затверджені учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про припинення юридичної особи, примірники передавального акта та розподільчого балансу передаються в орган, який здійснює державну реєстрацію юридичної особи, що припиняється, за місцем її державної реєстрації, а також в орган, який здійснює державну реєстрацію юридичної особи - правонаступника, за місцем її державної реєстрації. Юридична особа – правонаступник, що утворилася внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася, які

згідно з розподільчим балансом перейшли до іншої юридичної особи - правонаступника. Якщо юридичних осіб – правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно.

Висновки. Таким чином, захист прав і забезпечення задоволення вимог кредиторів господарського товариства, що припиняється, є запорукою стабільності публічного господарського порядку. Важливою гарантією додержання прав контрагентів товариства є обов'язок оприлюднення інформації про припинення такої юридичної особи, який покладається на комісію з припинення юридичної особи або суд. При цьому, саме з дня опублікування повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи починає спливати термін для заявлення вимог кредиторами, який не може становити менше двох і більше шести місяців (ч. 5 ст. 105 ЦК). Наслідки пропущення кредиторами встановленого строку для заявлення вимог встановлені лише для процедури ліквідації, так, вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна юридичної особи, яку ліквідовують, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно (ч. 4 ст. 112 ЦК).

Література

1. *Цивільний кодекс України* від 16 січня 2003 р. № 435-IV // *Голос України*. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
2. *Господарський кодекс України* від 16 січня 2003 р. № 436-IV // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
3. *Про господарські товариства: Закон України* від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII // *Відомості Верховної Ради України*. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
4. *Об акционерных обществах: Федеральный Закон* от 26 декабря 1996 г. // *Собрание законодательства РФ*. – 1996. – № 1. – Ст. 1.
5. *Об обществах с ограниченной ответственностью: Федеральный Закон* от 16 февраля 1996 г. // *Собрание законодательства РФ*. – 1998. – № 7. – Ст. 785.

6. Телюкина М. В. Реорганизация как способ прекращения деятельности юридических лиц / М. В. Телюкина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legallib.ru/kommercheskoe-pravo/reorganizatsiya-kak-sposob-prekrasheniya-deyatelnosti-yuridicheskikh-lits.html>

7. Еремин В. В. Правовая природа института реорганизации юридического лица / В. В. Еремин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=94>

8. Телюкина М. В. Комментарий к Федеральному закону «Об акционерных обществах» (постатейный) / М. В. Телюкина. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 275 с.

9. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 19.03.2012 р. у справі № 64/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22239653>.

10. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17.

References

1. *Civil'nyj* kodeks Ukraini vid 16 sichnja 2003 r. № 435-IV // *Golos Ukraini*. – 2003. – № 40-44. – St. 356.

2. *Gospodars'kij* kodeks Ukraini vid 16 sichnja 2003 r. № 436-IV // *Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraini*. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – St. 144.

3. *Pro gospodars'ki tovaristva*: Zakon Ukraini vid 19 veresnja 1991 r. № 1576-XII // *Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraini*. – 1991. – № 49. – St. 682.

4. *Ob akcionernyh obshhestvah*: Federal'nyj Zakon ot 26 dekabrya 1996 g. // *Sobranie zakonodatel'stva RF*. – 1996. – № 1. – St. 1.

5. *Ob obshhestvah s ogranichennoj otvetstvennost'ju*: Federal'nyj Zakon ot 16 fevralja 1996 g. // *Sobranie zakonodatel'stva RF*. – 1998. – № 7. – St. 785.

6. *Teljukina M. V.* Reorganizacija kak sposob prekrashhenija dejatel'nosti juridicheskikh lic / M. V. Teljukina [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://legallib.ru/kommercheskoe-pravo/reorganizatsiya-kak-sposob-prekrasheniya-deyatelnosti-yuridicheskikh-lits.html>

7. *Eremin V. V.* Pravovaja priroda instituta reorganizacii juridicheskogo lica / V. V. Eremin [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=94>

8. *Teljukina M. V.* Kommentarij k Federal'nomu zakonu «Ob akcionernyh obshhestvah» (postatejnyj) / M. V. Teljukina. – М.: Volters Kluver, 2005. – 275 s.

9. *Postanova* Kiivs'kogo apeljacijnogo gospodars'kogo sudu vid 19.03.2012 r. u spravi № 64/11 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22239653>.

10. *Pro vidnovlennja* platospromozhnosti borzhnika abo viznannja jogo bankrutom: Zakon Ukraini vid 14 travnja 1992 r. № 2343-XII [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.